

Юбилей

Хёмў пытәр ёмёре

Сәмахам манан Барнар районенчи Хура Сырма яләнче суралса үснә, халә Шупашкарта пурәнәкан Алексей Арсентьевич Афанасьев синчен пырать. Сак кунсенче унан сурална күнә – вәл хәйән сакәр вунә сүлне паллә турә. Эпә унан пурнаҗне, ёҗә-хәлне лайхә сиссе пурәнәкан юлташәсемпе тусәсен шутне кәмес-тәп. Тәрәссипе, халхы вәхәтра куллен курса сывләх сунакан пәләшә кәна. Мәнле калас, сын тени вәл яланах ыра кәмәл ашши еннелле кәна туртәнәтә, усалли, тен, усалли еннелле пуль.

А.А.Афанасьев – профессиёпе аслә пәлү илнә актер, А.В.Луначарский ячәллә Мускав театр институтне /ГИТИС/ пәтернә. 1961 сүлта Чаваш академи драма театре ятарлә пәлү илсә таврәннә артистсен иккәмәш әрәвәнчен. Халә пәрремәш әрури артистсенчен театран сцени синче ёслекенсенчен чи палли, чи чапли – СССР халәх артистки Вера Кузьминична Кузьмина, тәхәр вунә сүлтан та каҗса кайна тән-тән әтем. Май сыххинчи шәрәсәсем пек пурте илемлән тәләнтерсә тәратчәс пултарулаҗәпә наци театре валли ГИТИС хатәрленә пәрремәш кәларәмри артистсем. ГИТИСән иккәмәш кәларәмәнчи артистсен те сүлә хушәнсах пырать ёнтә. СССР халәх артистчә Валерий Яковлев /Чаваш театран халхы пултарулаҗ ертүси/, Нина Яковлевәпа Нина Григорьевә – иккәшә те чән артисткәсем. А.Афанасьев Чаваш театре-нче темшән мән ватәличенәх ёсләшән пулман вара. Роләсене мәнләрех әнтарса вьлатчә театр институтне пәтерсе килнә хыҗсәнах. Сав рольсем манан халә

те куҗам умәнче. Вәсем – Монтеки /«Ромеопә Джульетта». В.Шекспир/, Са-кердон /«Ёслесе тупнә сәкәр». А.Н.Островский/, Назар Дума тата Баясний /«Малиновкәри туй». Оперетта. Л.Юхвид тата В.Александров/. Эпә уйрамах вәл вылакән Колю тәтә сәнарне киләш-тернәчә /«Нонка юратәвә». Г.Терентьев пәлхар писателән Ивайло Петровән повеҗә тәраҗ хатәрленә инсценировка/. Капмар кәлеткәллә, сасси чәтрәнсе тухакан аш вәснә арҗынчә вәл сав постановкәра. Тыткаларәшәпә сав тери чәннән та тәпләчә вәл. Чаваш академи драма театре тепәр талантлә артист хутшәннәшән савәнәттәм унан пултарулаҗне тимлесе ларнә май. Ытти ролә те пайтах пулнә унан сак театр сцени синче: Шалый /«Уҗнә сәрем». М.Шолохов/, Коваленко профессор /«Ирхи сывләм». А.Коломиец/, Кирилл Николаевич /«Унан айәпә». Л.Родионов/, Леонид Иванович /«Телей» оперетта. И.Молодов, Т.Фандеев/...

Сүллахи вәхәтра вәл театран ытти артистчәпә пәрле сүллахи гастрольсене чүнәпә вьнатланса хутшәннә. Тутар, Пушкирт республикисенчи, Чәмпәр, Куйбышев, Эрәнпур, Пенза облаҗсенчи чаваш яләнсенче пулса курнә. Спектакльсем хыҗсәна вара кәтартнә ёҗсене сүте-сүте явнә, ял сәмрәкәсене тәрлә-тәрлә ташә вәрентәсә-хәнәхтарса кәварнә. Савән чухне А.Афанасьев артист ял сәмрәкәсен кумирә пулса тәнә.

Ёҗә-хәлә чаваш театранче пит әнәслә тапранса кайна пулин те, Алексей Арсентьевич артист карьерин сукмакәпә мар, хәсмет сукмакәпә пәрәнә кәрсә каятә. 1964 сүлхи чүк уйахәнче республика Культура министерствин аппаратне ёслеме куҗать, унта вәл искусство пайне ертсә пырать. Йәпәр-япәр хәпартса лар-танах ёнтә Алексей Афанасьевә асәннә пая. ГИТИСра вәреннә чухнехи тәрлә енлә ёҗ туҗәлхәхне те шута илнә-тәр. Институтра вәл курс старости, профком членә пулнә. Лайхә ёлкәрсә пынәшән тата общество ёҗне хастар хутшәннәшән Евгений Вахтангов стипендине тивәснә. Институтра кәна мар, Мускав кәләпәшәпә те общество ёҗне хастар хутшәннәшән Алексей Афанасьев, лара-тәра пәлмен чаваш ачи. М.В.Ломоносов ячәпә хисәпленекен Мускав университетәнче аспирантурәра вәренекен Г.Я.Хлебниковпа пәрле вәсем Мускаври чавашсене пухса өнтешләх йәркәлесә яраҗсә.

Ёҗчен сынна ёҗ саватә тенешкәл Алексей Афанасьевә 1967 сүлта КПСС

Чаваш обкомән искусство енәпә ёслекен инструкторне уйраҗса лартаҗсә.

1969 сүлхи юпа уйахәнчә А.А.Афанасьев Ленинградри театр, музыка тата кинематографи патшаләх институтчән аспирантурине вәренме кәрет. Унта та общество ёҗне пәрахмасть. Вәл – КПСС Ленинград хула комитетчән ВУЗсене тәрәслесе тәракан кәнашән членә. Савәнпа пәрлех институт студентчәсене СССРти халәх театресен историйәпә лекцисем вулатә.

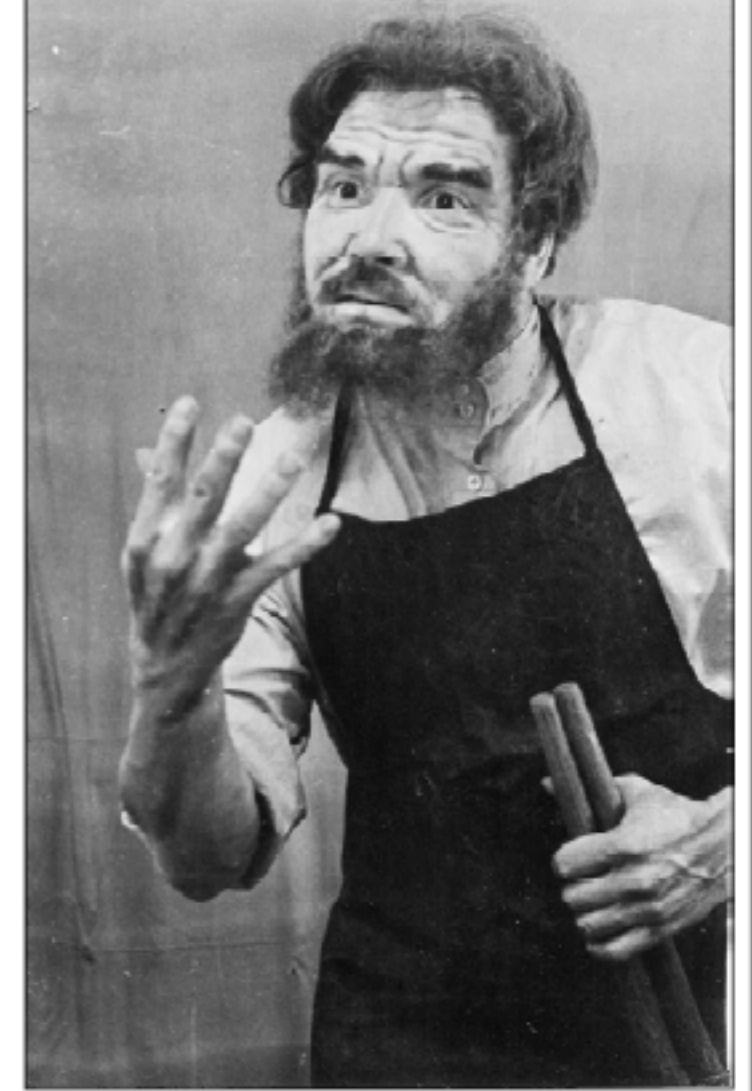
1972 сүлтан вәл – ВТО Чаваш уйраәмән /Чаваш Республикинчи Театр ёҗченәсен союзән/ яваллә сәкретарә. ЧР Писательсен союзәнчә нумай сүл ёҗленәрен Театр ёҗченәсен союзән нуши-тертне те кәштах әнланатәп пек туйәнәтә. Мән каласси, йывәр ёҗ. Анча та эпә Алексей Арсентьевич ёҗә-хәлә пирки тутә пәрса каласнине пәрре те илтмен. Республикәри Сәмрәксен театран тәп режиссерәпә Алексей Васильевпа эпә нумай вәхәтранпа сывәх юлташәсем пулнәран унан А.Афанасьев пирки ыррине кәна илтнә. Мәнле калас, сынсене Алексей Григорьевич витәр курса тәратчә сав. Киләштерсәх кайман сыннисем те пулнә ёнтә унан, анча савна вәл пәрре те паләртман. Хәй пәлнә те – ситнә. Алексей Афанасьев та савнашкәл сын. Театр ёҗченәсен союзәнчә актерсене пулашас тәсә пайтах ыра ёҗ тунә. Сәкәншән әна халә те тав тәваҗсә. Союзә ертсә пынә хушәрах Алексей Арсентьевич И.Н.Ульянов ячәллә ЧПУра философи кафедринче истори материализмә тата эстетика предметсемпе лекцисем вуланә.

Пурнаҗ – малаллах. Акә, Алексей Афанасьев та хәйән сакәр вунә сүлә тәлне ситрә. Вәл, Кушлаваш таврашәнчә суралнәскер, Элкер «Хән-хур айәнчә» поэминчә сәнарласа кәтартнә Чакка пекхә вай питти-ха.

А.А.Афанасьев – Чаваш Республикин культуран тава тивәслә ёҗченә. Сәмахәма сирәм сүл каялла сывнә савәпа вәҗсләшән. Унан авторә – Георгий Ефимов поэт. Алә пусасса вара иккән – Светлана Никифоровна Михайловәпа Георгий Андреевич хәй – алә пуснә. Савви, мәнле калас, паян кун сывнә пекхә. Алексей Арсентьевич ятнә.

Менельник сәвви

Ёненес килмест, тәванәм,
Утмәлә әс ситнине.
Сән синче ялратә-ха санән
Ыра яшләх кулленәх.

Каласма санпа тәрсассән
Чун сәмәлланса каятә:
Тек нихсан та хурланмассән,
Пус усмассән туйәнәтә.

Акә, ташлама тухатән –
Сана кам-ши сәнтерет?!
Ушкәна әс хәм паратән, –
Хёмў пытәр ёмёре!

Кәмәлу, пәлетәп: ыра,
Малашра – сан сүт тәллев.
Хирте акнә, ырна тыра,
Тәван ял-йышпа пәрле.

Институт... Мускав хәвачә
Хал те упранатә санра.
Пултаруллә артист ячә
Пурәнәтә-ха халәхра.

Кунән-сәрән вай хуратән,
Алексей, культурара.
Мән пур пек хална паратән
Чавашри театра.

Йах-тәпүн тымарә тарән,
Әс – Элкер әрәвәнчен.
Алексей, нимә ан парән
Сәр сүла сывхариччен.

Сәр сүла ална парсан
Пәр тәхтәвсәр сәмрәклан!

■ Хветәр АГИВЕР

Шухәш

Пәрсайкасси тата Бурзуй

«Хыпарән» 2012 сүлхи 205-мәш номерәнчә Егор Васильев-Бурзуй профессорән «Хушма ят мар, чән хушамат» тәрленчәкне вуласан тәпчев ирттерме шу-хәшларәм.

Ёләк-авал халхы Чаваш Ен талкәшәнчә савроматсем, кая-рах сарматсем хуҗаланнә. Вәсем – тухәс иран чәлхиллә йахсем. Халә унашкәл чәлхеллисәнчен Тухәс Европәра осетинсем тата питә йышлә топонимсем – тавраләх, ыраән, юхан шыв, сәрт-ту, хула, ял ячәсем – сыхланса юлнә.

Скиф-сарматсем куҗса сүрекен йахсем пулнә. Әру йәркипә пурәннә. Савнашкәл

обществәри йахсем яланах икә фратриен тытанса тәрассә. Каш-ни фратри /сак сәмах грек чәлхинчә «тәванләх» пәлтәрәшлә/ темисә әрәва пәрләштернә. Скиф-сарматсен пур йахән фратрийәсем ар тата ас ятлә. Хүтәленме тата вәрса кайма фратрисен ятарлә ушкәнсем /дружинәсем/ пулнә. Вәсене скиф-сарматла пәр/бәр, осетинла бәл тенә. Пәрсай/пәрсуй/пурсуй – чавашлатнә сәмах. Тухәс иран чәлхинчә вәл пәрсай-/пәрсай пек те, бәрзай/бәрсай пек те илтәнме пултарнә.

«Пәрсай» сәмаха виҗсә пайла-ма май пур: пәр/с/ай. Сәмах тәпә – пәр; /а/с – камәнләх

аффиксә е камран-мәнрен пул-са кайнине пәлтәрәкен аффикс; ай – чәну падежне е паләртмәл-ләхә кәләпакан аффикс /сак аффикс чавашсен те пур: кәк ама – кукамай/. Пәрсай сәма-хән пәлтәрәшә «дружинник» сәмах пәлтәрәшә еврәләрех.

Васильев-Бурзуй профессор ку сәмах ыраҗсән «борзый» сәмахәпә тан мар-ши тәсә ик-кәленәт. Иккәлену пулмалла мар: шәп та ләп савән пек. ыраҗсән әна сармат чәлхинчен кивсән илнә. Скиф-сарматсен утлә сар пулнә. Вәсем сәпәсү-сенчә тата сунарта ятарласа вәрентнә вәшлө йәтәсемпе уҗә курнә.

Бурзуй хушамат Елмәккәй әрәчән пәр туратәнчен тухнә имәш. Елмәккәй ятән варианчә питә нумай. Акә В.Магницкин «Сәв чавашсен ячәсем» кәне-кинчә хәрәхе яхән тупрам: Ил-мәк, Илмакай, Илмәкәй, Илим-ка, Елмәк, Елемка, Алмака, Алмакай, Албекей, Армяк, Ар-мәкәй, Ермәкәй, Ерәмка, Ер-мак, Ермук, Ирмәкәй, Ирәмәк, Ирмака, Ормак, Ормәкәй, Ур-мәкәй, Урмяк, Элмәкәй, Ярмәк, Ярмок, Ярмук, Ярмоха т.ыт.те. Сарматсем те, осетинсем те р-сасса л сәсәпа улаштарнә.

Пәрсай, Пурсуй ятән вариан-чәсем те питә йышлә. Вәтәра яхән: Барзай, Барзәй, Барс,

Барзибек, Бердибяк, Бороска, Борус, Борыз, Борис, Борзай, Бырсай, Борзой, Браска, Палаш, Палус, Парис, Парсубай, Парыс-ка т.ыт.те. Вәсем пурте пәр пәлтәрәшлә.

Чаваш ячәсене, паллах, ы-рәсла вуламалла. Вәсене XVIII-XIX ёмәрсенчи ыраҗсәла доку-ментсенчен сырса илнә. Кала-кани чаваш, итлекени тата сыраканә ыраҗсән пәр ятах темисә тәрлә сыва пултарнә.

■ Петәр МУЛЬТИЕРСЕМ,
профессор.
Мускав хули

●➔ 11, 12 стр.